

УДК 336.711(477)

Кузнєцова Л.В.
доктор економічних наук,
професор кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету

Ящук Х.М.
студентка
Одеського національного економічного університету

ВПЛИВ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ НА ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемам впливу державних банків на економіку України. Проведено аналіз основних показників діяльності державних банків та банківської системи, досліджено концентрацію банків на фінансовому ринку та оцінено обсяги проблемних кредитів у портфелях державних банків. Визначено основні недоліки функціонування державних банків. Для активізації впливу банків на економіку запропоновано запровадити спеціалізовані для державних банків нормативи регулювання, впровадити ефективну систему моніторингу та контролю за їх діяльністю.

Ключові слова: державний банк, криза, банківська система, рекапіталізація, квазідержавний банк, проблемні кредити.

Ящук Х.М., Кузнєцова Л.В. ВЛИЯНИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ БАНКОВ НА ЭКОНОМИКУ УКРАИНЫ

Статья посвящена проблемам влияния государственных банков на экономику Украины. Проведен анализ основных показателей деятельности государственных банков и банковской системы, исследована концентрация банков на финансовом рынке и оценены объемы проблемных кредитов в портфелях государственных банков. Определены основные недостатки функционирования государственных банков. Для активизации влияния банков на экономику предложено ввести специализированные для государственных банков нормативы регулирования, внедрить эффективную систему мониторинга и контроля за их деятельностью.

Ключевые слова: государственный банк, кризис, банковская система, рекапитализация, квазигосударственный банк, проблемные кредиты.

Yashchuk K.M., Kuznetsova L.V. INFLUENCE OF STATE BANKS ON THE ECONOMY OF UKRAINE

The article is devoted to the problems of influence of state banks on the economy of Ukraine. The analysis of the main indicators of the activity of state banks and the banking system was conducted, the concentration of banks in the financial market was examined and the volumes of problem loans in portfolios of state banks were estimated. The main disadvantages of the functioning of state banks are determined. To activate the influence of banks on the economy, it is proposed to introduce specialized regulatory standards for state banks, to introduce an effective monitoring and control system for their activities.

Keywords: state-owned bank, crisis, banking system, recapitalization, quasi-state bank, problem loans.

Постановка проблеми. На сучасному етапі соціально-економічних перетворень в Україні, в умовах необхідності активізації процесів стимулювання банками інноваційного розвитку економіки, актуалізуються питання участі банківських кредитних ресурсів у фінансовому забезпеченні розвитку. Відповідно сучасна структура вітчизняної банківської системи набуває дедалі більшої уваги як за обсягами та якістю наданих кредитів різними групами банків, так і з точки зору можливостей розв'язання назрілих проблем деформації процесу суспільного відтворення.

Як відомо, українська банківська система є банко-орієнтованою, тому банківський сектор залишається основним і найвпливовішим учасником фінансового ринку. В наслідок цього, негативні наслідки світової фінансової кризи та сучасних політичних й економічних кризових явищ в Україні призвели до накопичення значних обсягів проблемних кредитів. При цьому в державних банках та ФГВФО (Фонд гарантування вкладів фізичних осіб) сконцентровано проблемних кредитів на 600 млрд. грн., або 75% токсичних активів у секторі. Для оздоровлення банківського сектору Національний банк України запропонував програму реформ, виконання завдань яких призвело до виведення значної кількості банків з ринку, відповідно, до зміни структури банківської системи та засад функціонування найбільш важливих системних банків, перш за все – державних.

Значущість впливу державних банків на виконання завдань сталого розвитку економіки України зумовила вибір напрямку дослідження у статті, що пропонується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема активізації впливу банків на розвиток економіки присвячені праці багатьох науковців, зокрема таких як Є. Гарбар, Г. Карчева, С. Савлук, Л. Примостка, І. Чмутова та інші [1-4]. Разом з тим, попри значну кількість наукових досліджень, питанням впливу сучасних вітчизняних державних банків на розвиток економіки країни дослідниками приділено недостатньо уваги.

Метою статті є аналіз впливу державних банків на розвиток економіки України. Для досягнення поставленої мети у статті вирішено наступні завдання: визначено роль державних банків у банківській системі України; охарактеризовано процеси рекапіталізації державних банків; надано рекомендації щодо активізації впливу державних банків на економіку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для забезпечення розвитку вітчизняної економіки необхідно створення нових виробничих потужностей, оновлення основних фондів, що має визначальне значення для зростання продуктивності праці, ресурсозбереження, виробництва продукції 5-6-го технологічних укладів, забезпечення конкурентоспроможності української продукції. Зазначені перетворення потребують масштабних інноваційно-орієнтованих капіталовкладень, забезпечених відповідними джерелами фінансування. У зв'язку з цим особливого значення набувають питання ефективності банківського кредитування, як джерела фінансування процесів модернізації реального сектору економіки.

Банківський сектор України почав формуватися ще у 1991 році зі здобуттям незалежності країною,

на той час у державі функціонувало лише два державні банки – «Ощадбанк» та «Укресімбанк», які були створені за рішенням Кабінету Міністрів України й функціонують до сьогодні.

На початку їх функціонування питома вага держави у банківському секторі була незначною і складала приблизно шість відсотків. Така тенденція зберігалася до 2008 року, коли не було необхідності у збільшенні ролі держави. Під впливом фінансової кризи 2008-2009 рр. фінансовий стан багатьох українських банків, у тому числі державних, значно погіршився, тому держава повинна була стабілізувати діяльність «Ощадбанку» та «Укресімбанку» збільшивши статутні капітали, що вплинуло на обсяги їх активів (рис. 1).

Дані наведеного рисунку демонструють тенденцію до збільшення участі держави в активах банківської системи в період розгортання кризових явищ з метою стабілізації ситуації в банківському секторі. Так, у 2008 році розпочалася світова фінансова криза, яка вплинула і на Україну, тому для подолання наслідків і підтримання стабільності банківського сектору, запобігання банкрутства окремих банків держава повинна була підтримати довіру населення до банків і прийняла рішення про підтримку деяких банків.

Аналіз даних наведеного вище рис. 1 доводить висновку, що з кінця 2009 року відновилось поступове зростання активів як державних, так і приватних банків. Так, з 2011 по 2012 рр. питома вага державних банків у активах банківської системи зросла на 8%. Це пов'язано з тим, що у 2012 році з метою підтримки стратегічно важливого для держави аграрного сектора було створено ще один банк за участі держави – ПАТ «Державний земельний банк», у якому 100% статутного капіталу знаходилось у власності держави, тобто банк був державним. Однак у 2016 році банк був визнаний неплатоспроможним.

На початку 2014 року розпочалася політична криза, яка призвела до виведення з ринку неплатоспроможних банків. У цей період зростання активів державних банків відбувався швидше за зростання активів банківської системи в цілому: питома вага активів держбанків на кінець 2015 року сягнула 24%.

За результатами проведеного державою дослідження необхідності підтримки банків з метою утримання стабільності ситуації в країні, було прийнято

рішення про участь держави в капіталізації трьох банків – АБ «Укргазбанк», ПАТ «Родовід Банк», АКБ «Київ». Дані банки відповідали встановленим законодавством нормам і критеріям участі держави в процесі докапіталізації банківських установ [1]. Початково на це було спрямовано 9,4 млрд. грн. бюджетних коштів, а згодом здійснено докапіталізацію ще на суму 15,8 млрд. грн. У підсумку загальна сума бюджетних коштів, вкладених державою у статутний капітал цих трьох банків у 2009 році, склала понад 25 млрд грн [2, с. 283].

Внаслідок підтримки державою банків, що зазначені вище, у банківській системі України утворилася нова група банків, яку можна назвати «квазі-державні банки», тобто банки з істотною часткою держави у капіталі. До них відносились ПАТ «АКБ «Київ», у якому 99,94 % акцій знаходилось у власності держави в особі Міністерства фінансів України, ПАТ «Родовід Банк» з 99,99% участі, ОАТ АБ «Укргазбанк» – 92,99% участі держави [3]. Наданням фінансової підтримки банкам передбачалося, що після стабілізації кризових явищ у вітчизняному фінансовому секторі вкладені кошти будуть повернені до держави шляхом продажу пакету акцій держави. Однак, фінансовий стан у банках не стабілізувався, тому банки не змогли отримати прибутки і відповідна ринкова вартість їх акцій залишилась досить низькою.

На сьогодні з трьох зазначених вище державних банків на фінансовому ринку функціонує лише один – АТ АБ «Укргазбанк», який зміцнив свій фінансовий стан, частка держави у його капіталі становить 94,94%. Незважаючи на фінансову підтримку, ПАТ «Родовід Банк» на початку 2016 року був визнаний неплатоспроможним і через 2 роки був виведений з ринку. Зазначене підтверджує загрозу втрати державних коштів, що були вкладені у статутні капітали цих банків. До основних причин нерациональної діяльності зазначених банків відноситься неналежний рівень контролю держави за проведенням діяльності і цільовим використанням отриманих коштів [4].

Крім квазідержавних банків, у банківській системі України до групи банків з державною формою власності належав ПАТ «Український банк реконструкції та розвитку», у якого 99,99% капіталу

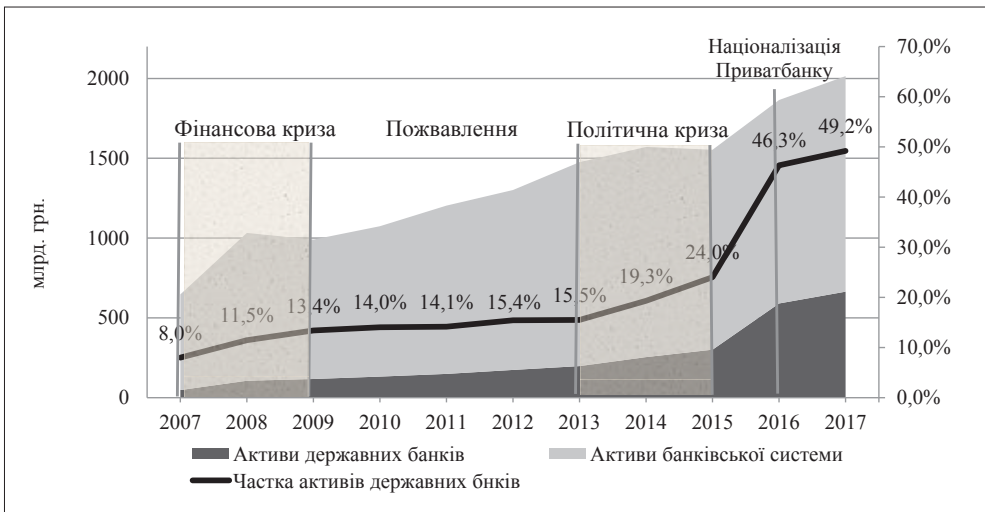

Рис. 1 Динаміка питомої ваги державних банків у активах банківської системи України протягом 2007-2017 років

Джерело: складено за матеріалами [5]

належало Державній інноваційній фінансово-кредитній установі. Однак і цей банк не реалізував покладеної на нього місії і кошти держави були використані недоцільно, а 80% проектів, що профінансував банк були визнані неінноваційними. Однак державі вдалося повернути вкладені кошти внаслідок продажу банку китайській інноваційній компанії «Bohai Commodity Exchange Co» 8 червня 2017 року [6].

Згодом для збереження стабільності фінансової системи та коштів вкладників наприкінці 2016 року держава здійснила націоналізацію «Приватбанку», через це питома вага активів державних банків на ринку досягла майже 50%.

Як відомо, саме кредитування є основою діяльності будь-якого банку як державного, так і приватного. Відмінною особливістю кредитної діяльності державного банку мають бути напрямки кредитування, оскільки виходячи з теорії – важливим завданням для державного банку є кредитування стратегічно важливих проектів та галузей, які сприятимуть розвитку економіки України. Тому у дослідженні проведено аналіз кредитної діяльності державних банків (рис. 2).

Аналіз основних показників функціонування державних банків в Україні дозволив дійти наступних висновків: у 2015 році частка державних банків у загальному кредитному портфелі складала 16,9%, такий показник є досить значним, оскільки на той час на ринку діяло 109 банків, тобто більшість наданих кредитів приходилась на «Ощадбанк» та «Укресімбанк».

У 2016 році відбулось різке зростання питомої ваги кредитного портфеля держбанків (14,8%), що пов'язано з націоналізацією «Приватбанку», який є системно важливим банком і має найбільшу мережу відділень. Динаміка частки державних банків у депозитному портфелі є аналогічною до кредитного як це зображено на рис. 2. Зважаючи на те, що до державних банків належить три банки, то можна зробити висновки про рівень довіри населення до держбанків, а саме довіри власних коштів, оскільки 47,9% депозитів на початок 2018 року зберігаються в даних банках.

Для сучасної банківської системи України однією з головних проблем є значна частка проблемних позичок у кредитному портфелі банків, що спричиняє подальші проблеми розвитку як самих банків, так і банківського сектору в цілому. Як видно з наведеного вище рис. 2, питома вага проблемних кредитів у державних банках є занадто високою.

Початкове зростання частки проблемних кредитів на 4,2% у 2016 році відбулося через приєднання «Приватбанку» до групи державних банків. Вже у 2017 році можна побачити справжній розмір частки проблемних кредитів у державних банках, який раптово збільшився на 25,7%, що пов'язано з проблемними кредитами «Приватбанку», які сягають 83% [5]. Дана ситуація пояснюється значною ймовірністю політично мотивованих рішень щодо надання кредитів, значними обсягами кредитування державних підприємств та зменшенням доходів населення.

Зниження якості кредитного портфеля має негативні наслідки, так як призводить до збільшення резервів за кредитними операціями, а вони, у свою чергу, призводять до значних обсягів збитків.

Через неефективну кредитну політику сучасні державні банки є одними з найбільш збиткових у банківській системі України. Після приєднання «Приватбанку» до складу державних у 2016 році їх питома вага збільшилась на 50,9%. Крім того, з бюджету на націоналізацію «Приватбанку» держава витратила 7% ВВП, а саме 38,5 млрд. грн. – це дозволило банку втриматися на ринку під час виявлення невідповідності нормативам діяльності банку, однак не дивлячись на це, збиток, що отримали державні банки зменшився не суттєво і зі збиткової діяльності банківської системи саме 82,7% приходиться на державні банки [7].

Як було зазначено вище, державні банки повинні сприяти розвитку економіки. Але аналіз структури кредитно-інвестиційного портфеля банків свідчить, що банки кредитують державу. Найбільшими покупцями ОВДП в Україні на сьогодні є самі державні банки, оскільки держава є власником даних банків і може впливати на прийняття рішень щодо використання. Середня доходність даних цінних паперів за 2017 рік складала 15% [5]. Не зважаючи на те, що ОВДП мають

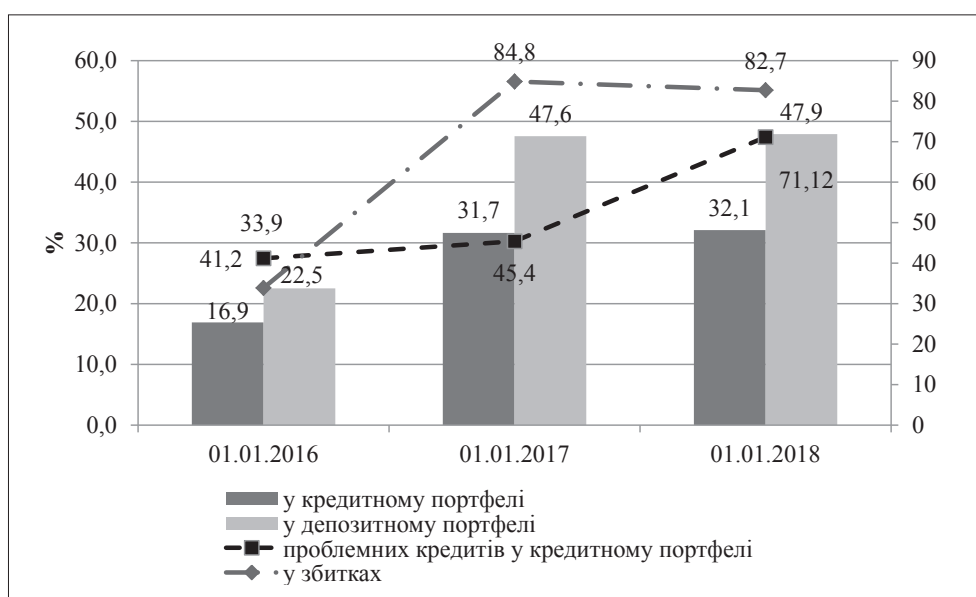

Рис. 2. Динаміка питомої ваги державних банків у основних показниках діяльності банківської системи України протягом 2015-2017 років [5]

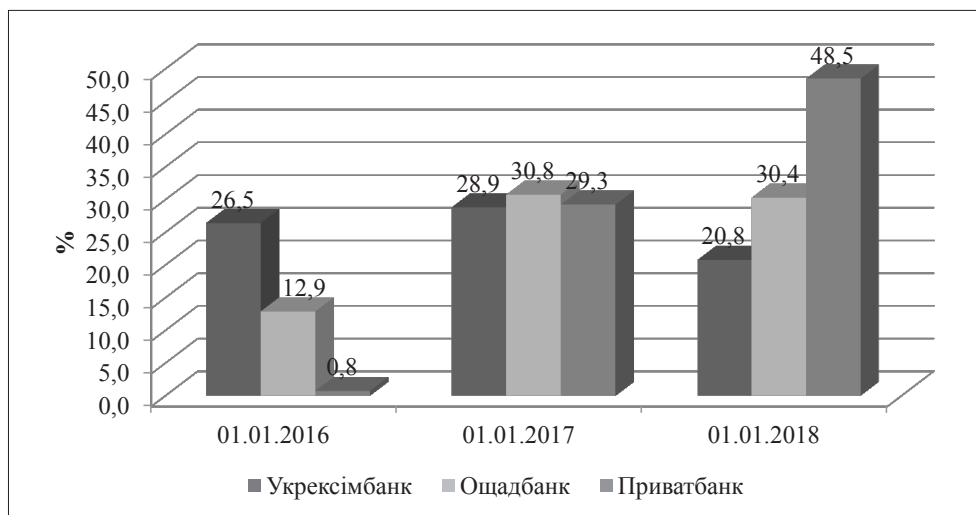

Рис. 3. Частка ОВДП в активах державних банків за 2015-2017 рр. [5]

не високі ризики, вони мають низьку дохідність, що є негативним для банку, у тому разі, якщо ОВДП становлять значну частку активів (рис. 3).

Дані наведеного рис. 3 свідчать, що державні банки в Україні є основними покупцями ОВДП, які держава випускає для погашення дефіциту бюджету. Використання держбанків для фінансування дефіциту негативно впливає на макроекономічну стабільність і підвищує інфляційні ризики. На прикладі «Приватбанку» можна дослідити як держава впливає на рішення державних банків щодо придбання ОВДП. При націоналізації банку відбулася докапіталізація банку на основі випуску ОВДП. Відмітимо, що у 2015 році «Приватбанк» відносився до приватних банків, однак також мав у своєму портфелі держоблігації, але в значно меншому обсязі, тобто до наявних облігацій після націоналізації додано ще. Значно збільшилась питома вага ОВДП в активах «Ощадбанку», яка зросла у 2017 р. в порівнянні з 2015 р. більше ніж в два рази. Лише «Укрексімбанк» у 2017 році в порівнянні з 2015 роком зменшив частку ОВДП на 5,7 відсотків [5].

Відмітимо, що кошти, які державні банки розміщують у фінансування дефіциту бюджету можуть бути використані для кредитування реального сектору економіки, інфраструктурних проектів та приносити більший прибуток банку та соціальну цінність. У «Стратегії реформування державних банків до 2023 року» в Україні планується зменшувати частку ОВДП в державних банках, однак поки що така тенденція присутня лише в «Укрексімбанку».

Висновки. Проведене дослідження свідчить про низку проблем у діяльності державних банків, а саме монополію держави як власника на ринку банківських послуг, великий обсяг проблемних кредитів, використання державних банків для фінансування дефіциту державного бюджету та відповідно – збиткову діяльність. Тому частку державних банків у банківській системі України слід обмежити, а подальше її нарощування визнати недоцільним. Збільшення питомої ваги держбанків негативно впливає на банківську систему, зменшує раціональний вплив на вирішення проблем диспропорцій в економіці та провокує неконтрольоване зростання рівня ризиків [8, с. 93]. Визначено, що питома вага держави у банківському секторі стала неприпустимо високою після націоналізації Приватбанку. Зна-

чні витрати держави на докапіталізацію важливих банків є недоцільними, оскільки вкладені кошти не повертаються до бюджету як заплановано державою, а лише призводять до накопичення нових проблем. Покриття державою збитків, що отримують державні банки не стимулює вдосконалення їх діяльності, впровадження якісного ризик-менеджменту і призведе до нецільового використання отриманих коштів у вигляді кредитів рефінансування. Якщо в теорії економічного зростання державні банки повинні сприяти розвитку економіки, то на практиці вони навпаки загострюють ситуацію. Для вирішення проблем діяльності держбанків потрібно виділити загальні принципи функціонування всіх державних банків та специфічних функцій для кожного із них, розробити спеціалізовані для державних банків нормативи регулювання, впровадити ефективну систему моніторингу та контролю за діяльністю даних банків та створити нову чи вдосконалити нормативно-правову базу, що існує, яка б регламентувала діяльність державних банків та активізувала їх вплив на розвиток економіки України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гарбар Є. С. Альтернативні шляхи капіталізації банку під час значного дефіциту грошових ресурсів. Вісник Хмельницького національного університету. 2015. № 2. Т. 2. С. 35–39.
2. Карчева Г.Т. Ефективність функціонування та перспективи розвитку банківської системи України: монографія. К.: НАН України: Ін-т економіки та прогнозування, 2012. 283-285 с.
3. Примостка Л. О. Державний капітал у банківській системі України. Фінанси, облік і аудит. 2014. № 2(24). С. 107–119.
4. Чмутова І.М. Особливості функціонування державних банків у банківській системі України. Проблеми економіки. 2014. № 4. С. 135–138.
5. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua>
6. Офіційний сайт Фонду державного майна України. URL: <http://www.spfu.gov.ua/ua/news/fdmu-ta-bohai-commodity-exchange-co.-ltd-uklali-dogovir-kupivli-prodazhu-akcij-ukrainskogo-banku-rekonstrukcii-ta-rozvitku-2997.html>
7. Рік після націоналізації ПриватБанку: цифри, які показують масштабність угоди. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2017/12/19/31515031/>
8. Кузнецова Л.В. Методичні основи розробки стратегії розвитку корпоративного кредитування в банку. Збірник наукових праць ЧДТУ. Серія «Економічні науки». Випуск 47 (61). Черкаси. 2017. С. 90-97.